

نگاهی به صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان از دیدگاه یک متخصص علوم تربیتی

نقش‌های معلم

دکتر علی اکبر شعاری نژاد

اشاره

در برنامه‌ی درسی ملی، به صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان، توجه ویژه‌ای شده است. در این برنامه معلم، راهنمایی و راهبری یادگیری را برعهده دارد. او در مقام الگو و اسوه‌ای تربیتی، زمینه‌ساز رشد عقلانی، ایمانی، علمی، عملی و اخلاقی متربیان (دانش‌آموزان) است. از این رو معلم خود، برنامه‌ریز درسی و تربیتی و یادگیرنده‌ی مادام‌العمر است.

در مطلبی که در پی می‌آید، دکتر علی اکبر شعاری نژاد، به‌عنوان یکی از شناخته‌شده‌ترین صاحب‌نظران ایرانی در حوزه‌ی روان‌شناسی تربیتی، این صلاحیت‌ها و نقش معلمی را با نگاهی ویژه تفسیر کرده است. نگاه به معلم، بر مبنای نقش‌هایش، هم امکان ارزیابی عملکرد او را فراهم می‌آورد و هم به وی کمک می‌کند تا شناخت بهتری از رفتارهای خود به‌دست آورد.

میان ابداعات بشر، دو تا از بقیه دشوارترند؛ هنر کشورداری و حکومت، و هنر تربیت.

نقش معلم

نقش که معمولاً در روان‌شناسی اجتماعی و جامعه‌شناسی از آن بحث می‌شود، نشانگر رفتار یا عملی است که در اوضاع و موقعیت‌های معین از شخص سر می‌زند و می‌توان آن را پیش‌بینی و پیش‌گویی کرد و غالباً آگاهانه است؛ مانند نقش پزشک در مطب یا نقش معلم کلاس درس و نقش کارگر در کارخانه. در واقع به تعبیر روان‌شناسان اجتماعی، رفتار فرد را می‌توان بر حسب نقش‌های او تجزیه و تحلیل کرد؛ زیرا یک نفر ممکن است در آن واحد چندین نقش ایفا کند؛ چنان‌که فردی هم همسر است، هم پدر، هم فرزند، هم کارمند یا کاسب، هم فروشنده، هم خریدار و... به بیان دیگر هر فرد در جامعه و جهان، نقش‌هایی ایفا می‌کند و همین نقش یا نقش‌ها مقام و موقعیت او را تعیین می‌کنند مثلاً نقش پدر داشتن، موقعیتی را در اجتماع ایجاد

می‌کند که با موقعیت‌های پدر و پزشک تفاوت دارد و معلم ایفاگر نقشی غیر از نقش‌های آن دو است. به همین سبب، مقایسه‌ی نقش‌ها و موقعیت‌ها، معقول به نظر نمی‌رسد. از سوی دیگر، ارزش یک نقش به موقعیت فرد صاحب نقش و اثر اجتماعی و حیاتی آن بستگی دارد. مثلاً نقش یک پزشک در نجات دادن یک بیمار از مرگ، ارزش حیاتی دارد و نقش یک معلم، که عده‌ای را درست رهبری می‌کند و آمادگی لازم برای سازگاری با محیط را در آن‌ها به‌وجود می‌آورد، دارای ارزش اجتماعی زیادی است. پس صرفاً نقشی را به‌عهده گرفتن به شخص اعتبار نمی‌دهد بلکه کیفیت و میزان تأثیرگذاری از طریق ایفای آن نقش در اجتماع است که شخص را ارزشمند یا کم‌ارزش می‌کند. مثلاً تنها نام معلم به خود گرفتن و تشریفات مدرسه و کلاس رفتن را ماشین‌وار (معتادانه) انجام دادن، هیچ‌گونه اعتباری به نقش شخص

نمی‌دهد، بلکه میزان و کیفیت تأثیر مثبت و اجتماعی شخص معلم است که ارزش و اعتبار نقش او را تعیین می‌کند. به بیان دیگر، معلم زمانی محترم و ارزشمند خواهد بود که نقش معلمی را به شکل مطلوب ایفا کند. نقش‌هایی که معلم ایفا می‌کند، از این قرار است:

۱. متخصص آموزشی؛ معلم

مدام باید درباره‌ی مواد موضوعات درسی و روش‌های تدریس تصمیم بگیرد. این تصمیم‌ها بر عواملی به‌قرار زیر مبتنی خواهند بود:

الف) ماده و موضوع درسی،

ب) نیازها و توانایی‌های محصلان،

پ) هدف کلی و رفتاری هر درس،

ت) امکانات لازم.

۲. محرک؛ نقش اساسی معلم این

است که محصلانش را به فعالیت یادگیری برانگیزد. پرسش عمده، که در قلب تدریس و آموزش موفق و مؤثر مطرح است، این

است که: «چگونه می‌توانم محصلانم را در مدت آموزش و یادگیری، فعال نگه دارم؟» و این پرسش روزانه‌ی هر معلم از خویشتن است و در همه‌ی سطوح و مقاطع تحصیلی مطرح خواهد بود.

۳ مدیر؛ مدیریت یا سازمان‌دهی معلم شامل این موارد است:

- مدیریت یادگیری،
- نظارت و مراقبت،
- فعالیت‌های کلاس،
- تنظیم دروس،
- آماده‌سازی آزمون‌ها،
- ملاقات با همکاران و اولیای مدرسه و اولیای محصلان،

- تهیه و نگاه‌داری یادداشت‌ها و گزارش‌ها،

- مدیریت که شامل همه‌ی تصمیم‌ها و اعمالی است که باید در کلاس اتخاذ و اعمال شود، حفظ انضباط را نیز در برمی‌گیرد که از شرایط ضروری آموزش و یادگیری است.

۴ رهبر؛ معلم موفق و مؤثر در حقیقت، رهبری موفق و مؤثر است که نیروی گروه را برای کمک به رشد و

تکامل سالم فردی به‌کار می‌گیرد. از معلم به‌عنوان رهبر گروه انتظار داریم:

- داوری عادل باشد؛
- از داوری شتاب‌زده پرهیز کند؛
- خودمحور و خودمعیار نباشد؛
- پیش‌گیرنده یا محدودکننده یا اضطراب باشد؛

- احساساتی چون دشمنی و ناکامی را به سرعت نشانه‌گیری کند؛

- دوست و رازدار باشد؛
- جانشین والدین بچه‌ها باشد؛
- محبت و موفقیت را هدف قرار دهد؛
- خود دفاع یا خود پشتیبان باشد.

۵ مشاور؛ از معلم انتظار نداریم که کار مشاوران راهنما را انجام دهد، بلکه از او انتظار داریم:

- مشاهده‌گر حساس رفتار کودکان و نوجوانان باشد،
- بداند یک محصل چه وقت نیاز دارد به متخصص بهداشت روانی مراجعه کند،
- بداند بعضی از محصلانش با چه مسائل عاطفی روبه‌رو هستند؛

- بتواند در مواقع لازم آزمون‌های تحصیلی، و رغبت‌ها را اجرا کند و نتیجه را

برای محصلان توضیح دهد و تفسیر کند، - احساسات پدر و مادرها را دریابد و محترم شمارد،

- معیارهای جامعه و جهان (فرهنگ) خود را خوب بشناسد، - نیازهای دیگر معلمان را دریابد.

۶ مهندس محیط؛ ممکن است

کاربرد اصطلاح «مهندس محیط» یا مهندس محیطی، در تدریس بعید به‌نظر برسد، لکن از معلم انتظار داریم بداند که برای یادگیری مطلوب و مؤثر، چه نوع محیطی مورد نیاز است.

۷ سرمشق؛ معلم، الگو یا

سرمشق رفتاری دانش‌آموزان است. معلم است که الگوها یا سرمشق‌ها را ارائه می‌کند و محصلان را برای همانندسازی با آن‌ها برمی‌انگیزد. او الگو و سرمشق در تفکر، حل مسئله، ارتباط، توضیح و تحلیل و تبیین مسائل، رفتار و کردار، و داوری است. چنان‌که قبلاً هم اشاره کردیم کودکان به‌خصوص در خردسالی، خواه ناخواه از بزرگ‌تران، به‌ویژه معلمان سرمشق می‌گیرند؛ اگرچه ممکن است خود معلمان متوجه این امر نباشند.